

ԲՈՒՐԵԼ - ՀՈՏԻԼ

□ □ □

Մէկն Ամերիկայէն կը խնդրէր «Երկու հայերէն բառերու տարբերութիւններ, որոնք են հոտի և բարդի. ըստ մեր կարծիքին հոտի՝ գէշ կը նշանակէ անպայման. իսկ բուրի՝ լաւ»:

Խնդրին լուծումը պիտի տայ կարծիքէ աւելի ժողովրդեան լեզուն, զբաւոր կամ խօսուած: Պրպտենք քանի մ'օրինակ:

Նախ բնենք այդ երկու բայերուն արմատները հոտ և բոյր, տեսնելու տարբերութիւնը. Հոտ = յն. ծսպի կամ ծծպի = լատ. odor: Ս. Գրոց և Ս. Հարց Զով յայտնի է անոր իմաստը, այսինքն կը նշանակէ մարմիններէն զոլորշիացած կամ ծաւալած անտես մասնիկները որ ուռնգաներուն հանդիպելով՝ զգալի կ'ըլլան ըստ այնմ որ ախորժելի են կամ զարշէլի:

Հոտ՝ յինքեան չի նշանակեր ոչ ախորժելի և ոչ անախորժ, այլ է անտարբեր. հոտաբար իմաստէն կամ ցովի ածականէն պէտք է իր բնութիւնն իմանալ:

Ահա Հոտ, պարզապէս, ախորժելի իմաստով. Առ զհոտ հանդերձից նորա. Իննդ. ԻԷ. 27. — Առնուլ հոտ ի նմանէ (խուկէ). Եւր. Լ. 38. — Հոտ իւղոց ցոց - հոտոյ իւղոց. Երգ. Ա. 2, 3. — Նարդոս ետ զհոտ իւր. Երգ. Ա. 12. — Հոտ կնդրկի ի վրանի. Սիր. ԻԴ. 21. — Հարէք հոտ և օրհնեցէք երգ. Սիր. ԼԹ. 19. — Տուեն լի եղև ի հոտոյ իւղոյն. Յովհ. ԺԲ. 3. և այլն:

Գարշելի իմաստով. Ի նեխոյ հոտոյ անտի Բ. Մակ. Թ. 12. — Եւ ելցէ հոտ նոցա (Դիականց). Եսայի. ԼԴ. 3. — Ելցէ շարաւ նորա և բուրեցէ հոտ նորա. Յովհ. Բ. 20. — Գարշեցուցեր զհոտ մեր. Եւր. Ե. 21. և այլն:

Հոտի անտարբերութիւնը անկից ալ յայտնի է՝ որ կը գործածենք ախորժելիին համար Հոտ անոյշ - անուշից - անուշուքեան - հոտ կենաց. և ի հակառակէն՝ հոտ զազիր, հոտ մահու, և բարձրութիւններ՝ անուշահոտ, գարշահոտ, ինչպէս յունարէնն ալ ծծից կը բարդէ, εὐωδία և հակառակը καχοδία լաւ և գէշ իմաստի համար:

Թէպէտ բոյրի համար յայտնի օրինակներ հազուադէպ են, մանաւանդ Ս. Գրոց մէջ, սակայն հոմանիշ ըլլալով հոտին (Բուրաստան = Հոտարան, բուրումնաւէտ, հոտաւէտ) և ըլլալով արմատ բարեկուն (ինչ որ պիտի տեսնենք թէ անտարբեր իմաստով է) կրնանք ըսել հաւանօրէն, որ բոյր կամ բարբառն ալ անտարբեր են, ինչպէս. Մահու և կենաց երկատեսակ բուրումն. Նարեկ. — (Խուկը) Յետոյ արծարծմամբն ի բուրումն (անախորժ) փոխադրեցաւ. Կլիմաք. Տես Հիլգ.՝:

ԲՈՒՐԵԼ - ՀՈՏԻԼ

Բարեկ, որուն հոմանիշն է քիւի, ծաւալումն է հոտին ներգործական, կամ կրաւորական և կամ չէզոք իմաստով. ըստ այնմ որ կ'ըսենք թէ ծաղիկը անոյշ հոտ կը բուրէ. կամ շուշանէն անոյշ հոտ կը բուրէ և կամ « Բուրեցէ հոտ նորա », ինչպէս վերը տեսանք չէզոք իմաստով. զբարբարի մէջ ներգործականին համար ունինք քուրեցոցանքն ալ (Տես Հայկազեան): Ուրեմն, բուրելը քանի որ բղխումն է կամ ծաւալումը նիւթի մը, է անտարբեր լաւ կամ գէշ իմաստով. բնական է, երբ մաքուր մարմին մ'է (Մաղիկ են.) անոյշ կը բուրէ, և երբ ապականած, աղտոտ՝ (Դիակ, նեխութիւն) գէշ կը բուրէ:

1. Հոտ կը գործածուի և փոխաբերաբար իբրև նշմարանք ու երևոյթ. այսպէս հոտ հրոյ, հոտ պատերազմի, են:

Տեսնենք քանի մ'օրինակ.

Բուրել՝ Անայ իմաստով. Բուրեցեն ծնօտը նորա իրեւ տաշտս խնկոց. Երգ. Գ. 16: — Բուրեն զանուշահոտութիւն Երգ. Ե. 13: — Իրեւ զմուտս ընտիր բուրեցի. Սիր. ԻԴ. 21: — Որպէս կնդրուկ անուշահոտ բուրեցէք. Սիր. ԼԹ. 18: ևն.

Գարշնի իմաստով. Ելցէ շարաւ նորա և բուրեցէ հոտ նորա Յովէլ Բ. 20: — Միսաշունչ կծուութիւն ինչ ի փորէ ի վեր բուրիցէ. Ոսկ. Յովհ. Ա. 1: — Յորմէ բուրէ և բուրի սաստիկ ժանդահոտութիւն. Մանդակունի. և այլն:

Նոյնպէս անտարբեր են օտարազգի բառերը, ինչպէս փայ կամ օճէճ, որոնց դիմաց նախնիք բղխեմ, կաթեցուցանեմ կը դնեն. այսպէս բղխել հոտ մահու կամ կենաց՝ նոյն է ընդ բուրել. (Եղիշէ):

Կը ֆայ Հոտիւր. Թէպէտ Պ. Հ. Ահառեան իր «Հայերէն Գաւառական Բառարան»-ին մէջ հոտին անտարբեր իմաստով կը դնէ. «Հոտիւր — հոտ ունենալ (լաւ կամ գէշ)» Պոլսոյ բարբառով, սակայն, ընդհանուր առումը ժողովրդեան քով — ինչպէս նաև քանի մը Ս. Գրոց օրինակներ —, հոտեայ, հոտած՝ պարզապէս առանց մակդիրի՝ ապականած և զարշահոտ կը նշանակէ. Տէր արդ հոտեալ իցէ... Յովհ. ԺԱ. 39: — Նման է մեղաւորաց որ կայ ի տանն հոտեալ. Վրք. Հրք. 2: — Եւ մարմին յորժամ առնուցու՝ հոտէ. Ոսկ. Յովհ. Ա. 24: — Միտեալք յետ միոյ կամ երկուց աւուրց՝ հոտին. Ոսկ. Մ. Բ. 9: — Ի հոտեալ հոգիւ ընդունիս (զԱստուած). Մանգ. Ա.: — Նախատէին՝ զբերան ու.

նեղով հոտեալ. Ոսկիփորիկ — Ի պատմեայ զանճառելիս հոտեցաւ բերան. Ոսկիփորիկ:

Հայկազեանն ալ միայն զագիր իմաստին կողմն է և հակառակին համար օրինակ չունի:

Մարուր և ախորժելի իմաստով օրինակներ կը պակսին. բայց մէկը կրնայ առարկել Թէ զրաբարի մէջ այդ է իմաստը, իսկ աշխարհաբարի մէջ երկու իմաստով ալ կրնայ զործածուիլ, ինչպէս Ահառեան «Լաւ կամ գէշ հոտ ունենալ», սակայն կրկին դիտել կ'արժէ որ զր. հոտեալ և աշխարհաբար հոտած (Թէ ածական և Թէ անցեալ զերբայ) միշտ գէշ հոտեալու նշանակութիւնն ունի. Եզրակացնելով՝ կ'ուսնենանք յոյր և հոտ հոմանիշ և նշանակութեան համեմատ անտարբեր՝ ախորժելի կամ անախորժի համար. և հոտի՝ գէշ իմաստով:

Լեզուական օրինակներէն հետեւցուցած եզրակացութեան վրայ աւելցնենք նաև մեր կարծիքը՝ բոյրել և հոտիլ յայտնի մասին. ըստ մեզ ուրեմն բոյրել կը նշանակէ ծաւալումն ամէն մարմնի բնածին հոտին, ախորժելի կամ անախորժ. իսկ հոտիլ՝ միշտ կ'ենթադրէ տարրալուծութիւն կամ բազազրութիւն, և ըստ այսմ ապականութիւն, նեխութիւն, փտութիւն:

Հոտիլի մասին ըսածնիս պարզ է և տարակոյս չի ֆայր բնաւ. բայց բոյրելն արդի զբականութեան և ըմբռնութիւն մէջ արդէն սկսել է հակիլ լոկ լաւ և ախորժելին, հակառակ զրաբարի անտարբերութեան՝ զոր վերը տեսանք. Երեւոյթը դիւրաւ կը մեկնուի. արդէն զր. ըստ բառեր կրկին կամ աւելի իմաստով՝ աշխի մէջ մէկ նշանակութեան յատկացած են:

1. Էմինեան ազգագրական ժողովածու. հտ. Թ. էջ. 671. ապ. ԹԻՖլիս. 1913.